

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

شماره پایان نامه :

دانشگاه شهید چمران اهواز

دانشکده الهیات

پایان نامه کارشناسی ارشد الهیات
گرایش : فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان :

نقش مصلحت در تشریح احکام و کاربرد آن در وضع قوانین

استاد/اساتید راهنما:

دکتر محمد حسین گنجی

استاد/اساتید مشاور:

دکتر عبدالحسین رضائی راد

نگارنده :

میثم طسوجیان

مهر ۱۳۹۱

تقدیم به ساحت مقدس «امام زاده امیر عبدالله»

تقدیم به «پدر» و «مادری» از جنس کوه،

تقدیم به «براداری» از جنس آفتاب،

تقدیم به «خواهرانی» از جنس خورشید

و تقدیم به روح «مادر بزرگ» عزیزم

سپاس نامه:

خداوند منان را سپاس گذارم که در این مرحله نیز یاری نمود، تا با سر بلندی این مرحله رانیز
به پایان برسانم.
با تشکر از تمامی کسانی که برای نوشتن این پایان نامه کمک کردند، بخصوص برادرانم «احسان»
و «ایمان»

چکیده

نام خانوادگی : طسوجیان	نام: میثم	شماره دانشجویی: ۸۹۱۱۷۰۶
عنوان پایان نامه : نقش مصلحت در تشریح احکام و کاربرد آن در وضع قوانین		
استاد/ اساتیدراهنما: محمد حسین گنجی		
استاد/ اساتید مشاور: عبدالحسین رضایی راد		
درجه تحصیلی: کارشناسی ارشد	رشته: الهیات	گرایش: فقه و مبانی حقوق اسلامی
دانشگاه : شهید چمران اهواز	دانشکده: الهیات	گروه : فقه و مبانی حقوق اسلامی
تاریخ فارغ التحصیلی : ۱۳۹۱/۷/۱۱		تعداد صفحه:
کلید واژه ها : مصلحت، احکام، قانون، عقل		
<p>گسترده‌گی نقش مصلحت در تشریح احکام اولیه و ثانویه از یک سو، و از سویی دیگر نقش کلیدی مصلحت در جعل احکام حکومتی، موجبات وسعت دامنه ی ابتلاء مکلفین به مصلحت را فراهم آورده است. از این رو به تبع گسترده‌گی این دامنه، ضرورت پرداختن به مصلحت، مشخص کردن مصالح معتبر و منابع و ملاک های مصالح موثر در احکام وقوانین بر هر محققى که در زمینه های دینی قصد پژوهش داشته باشد، پدیدار می گردد.</p> <p>در این رساله نگارنده قصد دارد با روش تحلیلی بنیادی در سه فصل که هر فصل متشکل از سه یا چهار بخش است، به تحقیق در معنای مصلحت، انواع مصلحت، روش یا روش های کشف مصلحت، تفاوت دیدگاه اندیشمندان مختلف در مورد مصلحت، نقش عقل در کشف مصالح و.....بپردازد. شایان ذکر است که در فصل اول به مقدمات و مبادی مباحث پرداخته شده و در ادامه در فصل دوم که هسته اصلی بحث است نظریات فقها در مورد تبعیت وعدم تبعیت احکام از مصالح وادله ی هر کدام بر ادعای خویش مطرح می شود. در پایان در فصل سوم پس از بیان ملحقات به مبحث مصالح و مصلحت از نگاه اهل سنت، فتاوایی از فقهای شیعه که مصلحت ملاک جعل</p>		

آنها است و نظریات آنها در مورد نقش مصلحت در احکام ذکر می گردد.

مقدمه..... ۱

پیشینه..... ۲

فصل اول: کلیات

۱- معنای مصلحت..... ۵

۱-۱- معنای لغوی مصلحت..... ۵

۱-۲- معنای اصطلاحی مصلحت..... ۶

۲- کاربرد مصلحت در قرآن..... ۱۱

۳- انواع مصلحت..... ۱۲

۳-۱- مصلحت شخصی یا فردی..... ۱۲

۳-۲- مصلحت عمومی..... ۱۳

۳-۳- مصلحت تسهیل..... ۱۳

۳-۴- مصلحت ملاکی..... ۱۴

۳-۵- مصلحت جعلی..... ۱۴

۳-۶- مصلحت فائت..... ۱۵

۳-۷- مصلحت تدارکی..... ۱۵

- ۱۶..... ۳-۸- مصلحت اقوی
- ۱۶..... ۳-۹- مصلحت وقتی
- ۱۷..... ۳-۱۰- مصلح خفیه و مصلح جلیه
- ۱۸..... ۳-۱۱- مصلحت‌های ثابت و متغیر
- ۱۹..... ۴- کاربرد مصلحت در فقه شیعی
- ۲۰..... ۵- مصلحت و منفعت
- ۲۱..... ۶- رویکرد فقهای اسلامی به مصلحت
- ۲۳..... ۷- تفاوت مصلحت در دیدگاه مادیگری و دیدگاه الهی
- ۲۷..... ۸- تفاوت میان دیدگاه اسلام و مادیگری درباره مصلحت از نظر شهید صدر
- ۲۸..... ۹- انگیزه های مصلحت اندیشی
- ۲۸..... ۹-۱- انواع انگیزه برای مصلحت اندیشی
- ۲۹..... ۹-۲- صاحبان انگیزه ها
- ۳۲..... بخش دوم تقسیم احکام
- ۳۲..... ۱- مخاطب احکام کیست؟
- ۳۳..... ۲- احکام ثابت و متغیر

- ۳۳..... ۲-۱- تعریف احکام ثابت و متغیر.
- ۳۴..... ۲-۲- اختلاف نظر در مورد وجود احکام غیر ثابت و متغیر.
- ۳۵..... ۲-۳- راههای تشخیص احکام ثابت از متغیر.
- ۳۸..... ۳- احکام تأسیسی و امضائی.
- ۳۸..... ۳-۱- تعریف احکام تأسیسی و امضائی.
- ۴۰..... ۳-۲- تبعات وجود احکام امضائی.
- ۴۱..... بخش سوم: علت و حکمت احکام.
- ۴۱..... ۱- تعریف حکمت و علت تشریح.
- ۴۲..... ۲- اقسام علت موجود در احکام.
- ۴۲..... ۲-۱- علت ثبوتی حکم.
- ۴۲..... ۲-۲- علت اثباتی حکم.
- ۴۳..... ۳- پیامد شناخت علت ثبوتی و علت اثباتی.
- ۴۴..... ۴- تفاوت علت و حکمت.
- ۴۵..... ۵- روشهای کشف علل احکام و حجیت آنها.
- ۴۵..... ۵-۱- تخریب مناط.

- ۲-۵- تنقیح مناط..... ۴۶
- ۳-۵- تحقیق مناط..... ۴۸
- بخش چهارم ادراکات عقلی..... ۴۹
- ۱- عقل چیست؟..... ۴۹
- ۲- تشخیص مصالح از کدام نوع عقل است..... ۵۰
- ۳- برخورد با عقل در منابع شیعی..... ۵۱
- ۴- حق تعارض بین دو برخورد با عقل..... ۵۱
- ۵- آیا ادراکات عقلی در حیطه ی احکام شرعی حجت است؟..... ۵۲
- ۶- محدوده ی ادراکات عقلی..... ۵۳
- ۷- دلیل حجیت ادراکات عقلی در حیطه ی احکام امضائی..... ۵۴

فصل دوم

- بخش اول: نظریات در مورد مصالح احکام و طرفداران آنها..... ۵۶
- ۱- نظریات در مورد تبعیت احکام از مصالح ومفاسد..... ۵۶
- ۲- حسن و قبح عقلی..... ۵۸
- ۱-۲- تعریف حُسن و قُبْح..... ۵۸

- ۲-۲- آراء متکلمین درباره ی قبح ۵۹
- ۲-۳- حسن و قبح ذاتی و اعتباری ۶۱
- ۲-۴- رابطه ی میان حسن و قبح و مصلحت ۶۴
- ۲-۵- نظر امامیه در مورد حسن و قبح ۶۵
- ۳- نظر شیعه در مورد تبعیت احکام از مصالح و تفسیر آن ۶۶
- ۴- محل اختلاف فقهای شیعی در مورد تبعیت احکام از مصالح ۶۸
- ۴-۱- تعریف مصلحت در جعل و مصلحت در متعلق ۶۸
- ۴-۲- مصلحت در متعلق یا مصلحت در جعل ۶۹
- بخش دوّم: ادله ی طرفداران و مخالفان تبعیت احکام از مصالح ۷۱
- ۱- ادله ی طرفداران تبعیت احکام از مصالح ۷۱
- ۱-۱- کتاب ۷۲
- ۱-۱-۱- آیه ی نسخ ۷۲
- ۱-۱-۲- آیه ی تفسیر قبله ۷۳
- ۱-۱-۳- آیه حرمت برخی از حلال ها بر یهود ۷۴
- ۱-۲- روایات ۷۵

۱-۲-۱- روایات مفضل بن عمر از امام صادق.....۷۵

۱-۲-۲- سخن امام عصر به محمد بن عثمان عمری.....۷۸

۱-۲-۳- روایت حماد بن عثمان از امام صادق.....۷۸

۱-۲-۴- روایات متواتر معنوی با مضمون ((خذ بالاحداث و الاخیر)).....۷۹

۱-۲-۵- روایات دال بر تقیه ۸۰

۱-۲-۶- فرمایش امام علی به مالک اشتر..... ۸۰

۱-۲-۷- روایات متواتر لفظی با ظاهر ولو ذلک لما قام للمسلمین سوق..... ۸۱

۱-۳- ادله عقلی..... ۸۲

۲- ادله مخالفان تبعیت احکام از مصالح..... ۸۴

۲-۱- کتاب..... ۸۴

۲-۱-۱- آیات نهی از پیروی از ظن..... ۸۴

۲-۱-۲- آیاتی دال بر پیروی انسان ها از هوی و هوس..... ۸۵

۲-۲- روایات..... ۸۵

۲-۲-۱- روایت ((ان دین الله لا یصاب بالعقول و آراء الرجال))..... ۸۵

۲-۲-۲- روایت ((اگر سنت با قیاس پیش برود دین نابود می گردد))..... ۸۷

۸۸.....	۲-۳-اجماع
۸۹.....	۲-۴-دلیل عقلی
۸۹.....	بخش دوم : نقش مصالح در تشریح احکام و جعل قوانین
۹۰.....	۱- احکام واقعی
۹۱.....	۱-۱- احکام اولیه
۹۱.....	۱-۱-۱- مصلحت در احکام اولیه
۹۳.....	۱-۱-۲- نظر دانشجو در مورد مصلحت در احکام اولیه
۹۳.....	۱-۱- احکام ثانویه
۹۳.....	۱-۲-۱- مصلحت در احکام ثانوی
۹۵.....	۱-۳- تفاوت مصلحت در احکام اولیه و ثانویه
۹۵.....	۲- احکام ظاهری
۹۵.....	۲-۱- تعریف احکام ظاهری
۹۶.....	۲-۲- اختلاف در مصلحت موجود در احکام ظاهری
۹۷.....	۲-۳- تخطئه و تصویب جداکننده نظریات در مورد احکام ظاهری
۹۷.....	۲-۳-۱- تعریف تخطئه و تصویب

- ۲-۳-۲- تخطفه یا تصویب؟..... ۱۰۰
- ۲-۴- مصلحت در احکام ظاهری..... ۱۰۱
- ۲-۴-۱- مسلک مصلحت طریقی..... ۱۰۱
- ۲-۴-۱-۱- مصلحت حجیت اماره از نظر طریقیون..... ۱۰۳
- ۲-۴-۲- مصلحت سبیه..... ۱۰۴
- ۲-۴-۲-۱- انواع سبیت..... ۱۰۵
- ۲-۴-۳- مصلحت سلوکی..... ۱۰۶
- ۲-۴-۳-۱- تعریف مصلحت سلوکی..... ۱۰۶
- ۲-۴-۳-۲- نقل نظر شیخ انصاری..... ۱۰۶
- ۲-۴-۳-۳- اشکالات وارده بر مصلحت سلوکی..... ۱۰۸
- ۲-۴-۴- طریقت یا مصلحت سلوکی..... ۱۰۹
- ۲-۴-۵- طریقت یا سبیت..... ۱۱۰
- ۲-۴-۶- نظر آیت الله خوئی در مورد مصلحت احکام ظاهری..... ۱۱۱
- ۲-۴-۷- نظر شیخ مومن قومی در مورد مصلحت احکام ظاهری..... ۱۱۲
- ۳- اوامر امتحانی..... ۱۱۳

- ۴- احکام حکومتی (ولایی)..... ۱۱۴
- ۴-۱- تعریف احکام حکومتی ۱۱۴
- ۴-۲- ضرورت پرداختن به احکام حکومتی در این بخش..... ۱۱۵
- ۴-۳- پیشینه حکم حکومتی..... ۱۱۶
- ۴-۴- اثبات احکام حکومتی..... ۱۱۶
- ۴-۵- ولایت تشریحی یا احکام برای حکومت..... ۱۱۸
- ۴-۵-۱- انواع ولایت ۱۱۸
- ۴-۶- خصوصیات احکام حکومتی..... ۱۱۹
- ۴-۷- روش اثبات احکام حکومتی توسط فقهای اسلامی..... ۱۲۰
- ۴-۷-۱- روش اول (احکام متغیر)..... ۱۲۰
- ۴-۷-۲- روش دوّم (منطقه فراغ)..... ۱۲۱
- ۴-۷-۲-۱- بررسی سیر تاریخی منطقه فراغ..... ۱۲۲
- ۴-۷-۲-۲- شهید صدر و منطقه الفراغ..... ۱۲۴
- ۴-۷-۲-۳- دلایل مخالفین منطقه فراغ..... ۱۲۵
- ۴-۷-۲-۴- قاعده ی فراغ یا احکام غیر ثابت؟..... ۱۲۶

۱۲۷.....۴-۸- مصلحت در احکام حکومتی.....

فصل سوم

بخش اول: ملحقات به مبحث مصالح..... ۱۲۸

۱- پیامد تبعیت احکام از مصالح..... ۱۲۸

۲- طرح یک مسئله و پاسخ به آن ۱۲۸

۳- تعارض میان قاعده ی اشتراک و تبعیت احکام از مصالح و مفسد..... ۱۳۰

۳-۱- تعریف قاعده اشتراک..... ۱۳۰

۳-۲- نقطه ی تلاقی قاعده ی اشتراک با تبعیت احکام از مصالح..... ۱۳۱

۳-۳- رفع تعارض بین قاعده اشتراک و تبعیت احکام از مصالح و مفسد..... ۱۳۲

۴- آیا تفاوت احکام بر اساس مصالح نسخ احکام پیشین است؟..... ۱۳۳

۵- تعارض و تراحم مصالح..... ۱۳۴

۵-۱- رفع تراحم و تعارض میان مصالح به وسیله قاعده ی اهم و مهم..... ۱۳۵

بخش دوم: منابع و ملاک های مصلحت..... ۱۳۷

۱- منابع مصلحت..... ۱۳۷

۱-۱- عرف..... ۱۳۸

- ۱-۱-۱- تعریف عرف ۱۳۸
- ۱-۱-۲- عناصر عرف ۱۳۹
- ۱-۱-۳- کاربرد عرف در قرآن ۱۳۹
- ۱-۱-۴- نظریات در مورد عرف معتبر منبع مصلحت ۱۴۰
- ۱-۱-۵- حدود اعتبار عرف ۱۴۲
- ۱-۲- رجوع به متخصص ۱۴۳
- ۱-۲-۱- شورای تشخیص مصلحت نظام ۱۴۳
- ۲- ملاک ها و ضابط های تشخیص مصلحت ۱۴۵
- بخش سوم : مصلحت در فقه اهل سنت ۱۴۹
- ۱- مقدمه ۱۴۹
- ۲- تقسیم امور از نظر اهل سنت ۱۴۹
- ۳- استصلاح ۱۵۰
- ۴- مصالح مرسله ۱۵۱
- ۴-۱- تعریف مصالح مرسله ۱۵۱
- ۴-۲- نظریات در مورد حجیت مصالح مرسله ۱۵۳

۱۵۴.....	۵ - استحسان
۱۵۴.....	۵-۱- تعریف استحسان
۱۵۵.....	۵-۲- موافقان و مخالفان استحسان
۱۵۶.....	۶- تفاوت میان شیعه و اهل سنت در مورد مصلحت
۱۵۷.....	بخش چهارم : نمونه های از کاربرد مصلحت در کلام فقهای شیعی
۱۵۷.....	۱- شیخ مفید
۱۵۷.....	۲- شیخ طوسی
۱۵۸.....	۳- محقق سبزواری
۱۵۸.....	۴- شهید اول
۱۵۸.....	۵- امام خمینی
۱۶۱.....	۶- آیت الله منتظری
۱۶۲.....	نتایج
۱۶۵.....	مرجع
۱۷۸.....	چکیده انگلیسی

مقدمه

امروزه به دلیل مطرح شدن واژهایی چون «مصلحت عمومی»، «مصلحت جامعه»، «مصلحت نظام» و..... برخورد گسترده‌ی جوامع اسلامی، به واژه‌ی «مصلحت»، تا حدی است که، این اتفاق به عنوان یک امر روزمره برای آنها مبدل شده است. از این رو به تبع این کاربرد گسترده برای مصلحت، ناخودآگاه در ذهن هر مخاطبی سوالاتی از جمله: مصلحت چیست؟ حدود اعتبار مصلحت تا کجاست؟ ملاک‌های اعتبار مصلحت چیست؟ آیا احکام نسخ شده دارای مصلحت هستند؟ و..... مطرح می‌شود. از سویی دیگر به نظر می‌رسد، تنها در پرتو توجه به مصالح و مقتضیات هر زمان و به تبع آن زدودن عنصر ثبوت از برخی احکام، می‌توان پاسخگوی نیازها و ضروریات آن زمان بود.

اکثریت فقهای اسلامی (اعم از علمای شیعی و اهل سنت، بجز اشاعره) معتقدند که مصلحت، ملاک و مناط تشریح احکام اولیه و ثانویه در فقه اسلامی است. اما نقطه تمایز نظرات فقهای اسلامی در این مطلب است، که مصلحت موجود در احکام، در خود امر به اشیاء است (مصلحت در جعل) یا مصلحت موجود در احکام، منفعتی است که در ماموریه و متعلق احکام وجود دارد. از این روست که گروهی مصلحت موجود در احکام واقعی را مصلحت شرعی دانسته و معتقدند مصلحت موجود در احکام واقعی مصلحت در امر شارع و جعل احکام توسط شارع می باشد، یعنی مصلحت در آن چیزی که به آن امر می شود یا از آن نهی می شود، نیست. بلکه آنچه خداوند به آن امر کند در آن مصلحت ایجاد می گردد. و این امر و نهی خداوند است که موجب ایجاد مصلحت در ماموریه و منهی عنه می گردد. در مقابل اکثریت عدلیه (امامیه و معتزله) به تبع قول به حسن و قبح عقلی معتقدند که: مصلحت موجود در این احکام واقعی در متعلق و نفس ماموریه است. (توضیحات بیشتر در مورد مصلحت در احکام (اعم از احکام واقعی، احکام ظاهری و احکام امتحانی)، قائلین به این اقوال و دلایل هر کدام در فصل دوم به تفصیل خواهد آمد).

آنچه بیان شد، در مورد کاربرد مصلحت در احکام صادر از خود شارع مقدس (اعم از اولیه و ثانویه) بود. اما در مورد تغییر احکام اولیه به ثانویه و ایجاد احکام حکومتی، که ایجاد آنها از وظایف پیامبر و ائمه (در زمان حضور) و فقها (در زمان غیبت) می باشد، لازم است دوران حکومت اسلامی را به دو دوره تقسیم نماییم: